

*Л.Г. Фалалєєва,
кандидат юридичних наук
(Академія адвокатури України)*

*В.В. Мараховський,
кандидат юридичних наук
(Національна академія служби безпеки України)*

Дипломатичні імунітети: принципи, норми, практика застосування

Ключові слова: *особиста недоторканність дипломата, недоторканність приміщень дипломатичного представництва, імунітет засобів пересування дипломатичного представництва, дипломатичний імунітет, службовий імунітет.*

Майже два сторіччя тому, 19 березня 1815 р., на Віденському конгресі було розроблено перші конвенційні норми посольського права – Регламент про ранги дипломатичних представників (далі – Віденський Регламент). Враховуючи роль і значення Віденської конференції ООН 1961 р. з дипломатичних зносин та імунітетів, зокрема кодифікацію міжнародного права у сфері дипломатичних привілеїв та імунітетів, чимало делегацій європейських країн і австрійська преса назвали її Другим Віденським конгресом. Йшлося про конвенційне закріплення норм не з окремих питань посольського права, як це було на Віденському і згодом на Аахенському конгресах (Аахенський протокол від 21 листопада 1818 р. доповнив Віденський Регламент, запровадивши новий ранг міністра-резидента), а комплексу норм, покликаних регламентувати широке коло питань, серед яких особливе місце посідають дипломатичні привілеї та імунітети, що залишилися поза увагою Віденського конгресу 1815 р. [9, 531–532]. Результатом роботи Віденської конференції (березень–квітень 1961 р.), в якій взяла участь майже сто держав з різними зовнішньополітичними концепціями, правовими системами і дипломатичною практикою, стала не тільки систематизація норм дипломатичного права, а й зміна правової природи цих

норм, удосконалення юридичної форми внаслідок їх трансформації зі звичаєвих у конвенційні, а в окремих випадках, скажімо, у сфері митних привілеїв, з норм ввічливості у міжнародно-правові норми. Аналіз природи дипломатичних привілеїв та імунітетів переконливо свідчить, що в основі походження привілеїв є, насамперед, ввічливість, а в основі походження імунітетів – звичай. Поступово дипломатичні привілеї та імунітети набули договірного характеру, конвенційного закріплення.

Віденська конвенція про дипломатичні зносини (далі – Конвенція 1961 р.), яка структурно складається з 53 статей і преамбули, була прийнята 18 квітня 1961 р. [4, 510–528] на конференції ООН більшістю в 72 голоси за однієї держави, що утрималась (Туніс), та жодної “проти”. У такий спосіб було регламентовано основні питання дипломатичних зносин, привілеїв та імунітетів, що, поза сумнівом, сприяло покращенню умов діяльності дипломатів, дипломатичних представництв, за допомогою яких здійснюється переважна більшість повсякденних міждержавних зносин [10, 124–127].

Основні зміни, яким було піддано інститут дипломатичних привілеїв та імунітетів і які вплинули на кодифікацію норм міжнародного права у цій сфері, полягають у тому, що відбулось відокремлення привілеїв та

імунітетів дипломатичного представництва, як органу держави, від привілеїв та імунітетів його співробітників, які перебувають і діють у державі акредитації не тільки як дипломатичні агенти*, а і як фізичні особи. Відтоді дипломатичне представництво вважається не установою при послові або посланнику, а органом держави і саме в такій якості воно наділяється відповідними привілеями та імунітетами. Водночас привілеями та імунітетами користуються і співробітники дипломатичного представництва, хоч, як правило, у різному обсязі.

Конвенція 1961 р. закріпила привілеї та імунітети дипломатичного представництва відокремлено від привілеїв та імунітетів його співробітників. Скажімо, про *недоторканність приміщень дипломатичного представництва*, а також про те, що вони, як і предмети їх обстановки та інше майно, яке є в них, та засоби пересування дипломатичного представництва користуються імунітетом від обшуку, ревізії, арешту і виконавчих дій йдеться у статті 22 Конвенції 1961 р., а про *недоторканність приватної резиденції дипломатичного агента* – у ст. 30. За змістом обидва виділені імунітети однакові, адже передбачають, що приватна резиденція дипломата “користується такою ж недоторканністю і захистом, що й приміщення представництва” (ст. 30 Конвенції 1961 р.). Втім, є різною природа зазначених імунітетів. Недоторканність приватної резиденції дипломата впливає з його особистої недоторканності, а недоторканність приміщень представництва не зумовлена недоторканністю глави представництва, а є атрибутом акредитуючої держави. Останнє стосується і засобів пересування дипломатичного представництва щодо користування імунітетом від обшуку, ревізії, арешту і виконавчих дій.

Коло дипломатичних привілеїв та імунітетів не зазнало суттєвих змін з часу виникнення постійних дипломатичних представств, йому, як і суті дипломатичних привілеїв та імунітетів, а також відмін-

ностям між дипломатичними імунітетами та дипломатичними привілеями приділено увагу в науці міжнародного права. Водночас доводиться констатувати, що за винятком праць Б.І. Гуменюка, В.М. Репецького, К.К. Сандровського, проблематика особистої недоторканності дипломата, недоторканності приміщень, імунітету засобів пересування дипломатичного представництва досі не знайшла ґрунтовного висвітлення у вітчизняній доктрині. У радянській науці міжнародного права дана проблематика так само майже не досліджувалася. Фактично єдиним юристом-міжнародником, який приділив детальну увагу імунітету засобів пересування дипломатичного представництва, був Д.Б. Левін. Зрештою, окремі аспекти зазначеної теми у цей період висвітлювалися у роботах таких вчених, як І.П. Бліщенко, Ю.Г. Дьомін, В.Н. Дурденевський, А.В. Кравець, Н.М. Мінасян, Л.А. Моджорян, В.А. Романов та інших. Дещо більший інтерес до дипломатичних імунітетів спостерігається у роботах західних вчених: Ф. Кайс, Дж. В. Макклєнана, Д.Е. Наскіменто е Сільва, Й.А. Сальмона, Ж. Серре, Р.Г. Фелтема, М. Харді, А. Чатерведі та інших, які присвятили даній темі свої праці.

При цьому привертає увагу, що переважна більшість досліджень на тему дипломатичних імунітетів, проведених як вітчизняними, так і іншими юристами-міжнародниками, були написані кілька десятиліть тому, а відтак, не повною мірою враховують новітню практику держав та сучасні тенденції розвитку інституту привілеїв та імунітетів, що й визначає актуальність обраної тематики. До того ж донині відсутні наукові праці, які б розкривали вітчизняну практику в даній сфері. Саме зростаюча теоретична і практична значимість дипломатичних імунітетів спонукали проаналізувати основні з них та переосмислити деякі традиційні підходи до вирішення цієї проблеми.

Суть дипломатичних імунітетів пов'язана з теоретичним питанням, яке, як з'ясувалось на Віденській конференції, має практичне значення, – питання про

* Дипломатичний агент (надалі у статті – дипломат) – особа, яка має дипломатичний ранг.

обґрунтування дипломатичних імунітетів. У ході дискусії з питання обґрунтування дипломатичних імунітетів представники низки країн, серед яких США, Японія, Мексика, Іспанія, Норвегія, Великобританія, наполягали на тому, щоб функціональна теорія, інакше кажучи, принцип функціональної необхідності, було визнано єдиним обґрунтуванням. Проте, віддаючи належне делегації СРСР, зауважимо, що саме на її пропозицію у преамбулі Конвенції 1961 р. наголошено на представницькому характері посольств і місій як одному з обґрунтувань дипломатичних імунітетів. У преамбулі Конвенції 1961 р. закріплено положення, згідно з яким "... привілеї та імунітети надаються не для вигід окремих осіб, а для забезпечення ефективного здійснення функцій дипломатичних представництв як органів, що представляють держави".

Ми не поділяємо думку тих вчених, які вважають, що принцип функціональної необхідності, як вираз зовнішньої функції суб'єкта міжнародного права, слугує підставою, свого роду методологічною основою для надання конкретних привілеїв та імунітетів. На їх погляд, саме характер функцій визначає сукупність привілеїв та імунітетів, якими користуються дипломати. В основу дипломатичних привілеїв та імунітетів покладено необхідність безперешкодної реалізації ними своїх функцій [2, 335–348], або "імунітет – це мінімум, необхідний для безперешкодного виконання органами зовнішніх зносин держави та їх співробітниками покладених на них функцій" [18, 90]. Як відомо, юристи-міжнародники послуговуються у різних модифікаціях трьома принципами юридичного обґрунтування надання дипломатичних привілеїв та імунітетів – екстериторіальності, представницьким і функціональної необхідності. Екстериторіальність (лат. *ex* – поза межами *terra* territorialis – той, що знаходиться на території) означає абсолютний імунітет особи чи установи від юрисдикції держави перебування; при цьому відповідна особа або установа вважається такою, що наче знаходиться на території власної держави [11, 183–184]. Доцільність застосування

принципу екстериторіальності, як юридичного обґрунтування надання дипломатичних привілеїв та імунітетів, переконливо спростовується аналізованим нижче п. 1 ст. 41 Конвенції 1961 р. На наше переконання, принцип функціональної необхідності та принцип представницького характеру посольств і місій ефективно взаємодоповнюють один одного.

Дипломатичні привілеї та імунітети надаються не тільки з метою забезпечення безперешкодного здійснення функцій, а й з урахуванням представницького характеру діяльності дипломата. "По суті, в основу привілеїв та імунітетів покладено право на міжнародне представництво, яке, в свою чергу, ґрунтується на суверенітеті держав, що є стрижнем теорії представницького характеру привілеїв та імунітетів" [8, 268–269]. Відтак, як обґрунтування дипломатичних імунітетів у Конвенції 1961 р. цілком слушно фігурують у поєднанні два принципи: принцип функціональної необхідності та принцип представницького характеру посольств і місій.

З огляду на обсяг дослідження, вважаємо за доцільне обмежитись стислим аналізом основних видів дипломатичних імунітетів, передбачених Конвенцією 1961 р., які мають стосунок до висвітлюваних питань, зокрема особистої недоторканності дипломата; вилучення його з-під юрисдикції держави перебування; недоторканності приміщень дипломатичного представництва; наділення приміщень дипломатичного представництва, предметів їх обстановки та іншого майна, що є в них, а також засобів пересування представництва імунітетом від обшуку, ревізії, арешту і виконавчих дій.

Згідно зі ст. 29 Конвенції 1961 р., недоторканність особи дипломата означає, що "він не підлягає арешту або затриманню в якій би то не було формі. Держава перебування зобов'язана ставитись до дипломата з належною повагою і вживати всіх необхідних заходів для запобігання будь-яким посяганням на його особу, свободу або гідність". Імунітет від юрисдикції звільняє дипломата від підсудності судам держави

перебування та застосування щодо нього примусових заходів, передбачених її законодавством. Принагідно зауважимо, що хоч у Конвенції формально не закріплено, що розуміти під поняттям “юрисдикція”, цю прогалину заповнила доктрина міжнародного права, в якій превалує визначення юрисдикції як суверенного права кожної держави здійснювати свої виняткові владні повноваження у сфері як правотворчості, так і правозастосування у цивільних, кримінальних та адміністративних справах.

Принцип недоторканності дипломата вступає в силу з часу його прибуття на територію держави перебування і припиняється при його від'їзді після завершення своєї місії. З урахуванням принципу взаємності недоторканність дипломата зберігається і при розірванні дипломатичних відносин між акредитуючою державою та державою перебування. Якщо ж дипломат після завершення своєї місії залишається на постійне проживання у державі перебування, то він втрачає право на дипломатичні привілеї та імунітети.

З огляду на зростання кількості порушень недоторканності дипломатів та інших осіб, які користуються спеціальним захистом згідно з міжнародним правом, що не тільки підриває засади механізму, призначеного для забезпечення ефективного міжнародного співробітництва, а й перешкоджає досягненню цілей і реалізації основних принципів міжнародного права, 14 грудня 1973 р. було укладено Конвенцію про запобігання та покарання за злочини проти осіб, які користуються міжнародним захистом, включаючи дипломатичних агентів. У цій Конвенції знайшла закріплення система заходів боротьби з уже вчиненими злочинами та заходів щодо запобігання вчиненню злочинів, зокрема проти дипломатів. У п. 1 ст. 2 Конвенції про запобігання та покарання за злочини проти осіб, які користуються міжнародним захистом, включаючи дипломатичних агентів 1973 р. розкрито юридичний склад злочину й наголошено, що суб'єктивна сторона злочину характеризується тільки прямим умислом. Нагадаємо, що до проекту даної

Конвенції Комісія міжнародного права ООН включила “незалежно від мотиву”, втім з остаточної редакції ці слова були вилучені. Об'єктивною стороною злочину визнано: “а) вбивства, викрадення або інші напади, спрямовані проти особи або свободи особи, яка користується міжнародним захистом; б) насильницький напад на офіційне приміщення, житлове приміщення або *транспортні засоби* особи, яка користується міжнародним захистом, котрий може загрожувати особі або її свободі; с) погрози будь-якого такого нападу; д) спроби будь-якого такого нападу; е) дії як співучасника будь-якого такого нападу повинні розглядатись кожною державою-учасницею згідно з її внутрішнім законодавством як злочин” [5, 18–19].

Важливо враховувати, що підписання Конвенції про запобігання та покарання за злочини проти осіб, які користуються міжнародним захистом, включаючи дипломатичних агентів 1973 р. зобов'язує держави-учасниці включити до кримінальних кодексів однаково сформульовані статті з аналогічними санкціями, що, безумовно, забезпечує координацію діяльності держав у боротьбі з перерахованими злочинами. Зрештою, неучасть у Конвенції 1961 р. та Конвенції про запобігання та покарання за злочини проти осіб, які користуються міжнародним захистом, включаючи дипломатичних агентів 1973 р. не звільняє державу від дотримання належної поведінки щодо дипломатів іноземних держав, принаймні, зважаючи на норми міжнародного звичаєвого права.

Всіма дипломатичними привілеями та імунітетами користуються також всі члени сім'ї дипломата, які живуть разом з ним, якщо вони не є громадянами держави перебування (п. 1 ст. 37 Конвенції 1961 р.). Дещо інакше вирішується у міжнародно-правовій практиці питання про дипломатичні привілеї та імунітети адміністративно-технічного персоналу. Варто зауважити, що нині грань між дипломатичним і адміністративно-технічним персоналом поступово усувається. У Конвенції 1961 р. значно розширені привілеї та імунітети співробітників

адміністративно-технічного персоналу дипломатичних представництв, за якими визнаються ті ж права і привілеї, що й за дипломатами, за винятком, що імунітет від цивільної та адміністративної юрисдикції не поширюється на дії, вчинені ними не при виконанні службових обов'язків. Такими ж правами користуються й члени їх сімей, які живуть разом з ними, якщо вони не є громадянами держав перебування або не проживають в ній постійно.

Члени обслуговуючого персоналу, які не є громадянами держав перебування або не проживають в ній постійно, користуються імунітетом щодо дій, вчинених ними при виконанні своїх службових обов'язків.

У сучасному дипломатичному праві існує стійка тенденція, спрямована на заміну службового, тобто функціонального, імунітету дипломатичним. У ході підготовки Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р. виявились серйозні розбіжності у позиціях держав стосовно імунітетів адміністративно-технічного та обслуговуючого персоналу дипломатичних представництв. СРСР, США, Великобританія і ряд інших держав пропонували, зокрема, надати адміністративно-технічному персоналу дипломатичні імунітети у повному обсязі. Проти такої ініціативи висловилося чимало африканських та азійських, а також значна кількість європейських держав [17, 160–164].

У результаті в Конвенції 1961 р. були закріплені норми, що передбачають надання дипломатичного імунітету адміністративно-технічному персоналу. Виняток становить те, що від цивільної та адміністративної юрисдикції адміністративно-технічний персонал має лише службовий імунітет. Щодо обслуговуючого персоналу, то він наділений тільки службовим імунітетом. Надання службового імунітету означає, що особа, яка користується ним, звільняється від кримінальної, цивільної та адміністративної юрисдикції держав перебування щодо дій, вчинених нею при виконанні службових обов'язків. Якщо правопорушення вчинено не при виконанні службових обов'язків, така особа може

бути притягнута до відповідальності. Доктрина міжнародного права зазвичай віддає переваги терміну “службові обов'язки”, хоч у формулюваннях положень численних двосторонніх міжнародних договорів, які передбачають надання службового імунітету, існують особливості, зумовлені відповідними положеннями, закріпленими у Конвенції 1961 р. До прикладу, зазначена Конвенція 1961 р. встановлює, що адміністративно-технічний та обслуговуючий персонал згідно пп. 2–3 ст. 37 користуються імунітетом “щодо дій, вчинених ними при виконанні своїх обов'язків”. Дипломат, який є громадянином держави перебування або постійно в ній проживає, користується лише імунітетом від юрисдикції та недоторканністю “щодо офіційних дій, вчинених ним при виконанні своїх функцій” (п. 1 ст. 38). Колишній співробітник дипломатичного представництва користується імунітетом “щодо дій, вчинених такою особою при виконанні своїх функцій співробітника представництва” (п. 2 ст. 39). При цьому перше із зазначених понять за змістовим наповненням включає поняття “дії, вчинені при виконанні своїх функцій”, котре водночас поєднує в собі поняття “офіційні дії, вчинені при виконанні своїх функцій”. Важливо з'ясувати, знаходилась чи ні та або інша особа в момент вчинення правопорушення при виконанні службових обов'язків, проте аналіз підходів вітчизняних та зарубіжних юристів-міжнародників вказує на те, що у доктрині міжнародного права донині не вироблено прийнятної позиції стосовно критеріїв такого визначення [6, 204–205; 16, 117–118], а також того, до чийої компетенції – держави перебування чи акредитуючої держави – належать такого роду питання та який механізм їх вирішення. Скажімо, дипломат – громадянин держави перебування, який керує автомобілем, прямуючи у службових справах, навряд чи вчиняє “офіційні дії при виконанні своїх функцій”, разом з тим очевидно, що водій посольства або місії, який керує автомобілем, прямуючи у службових справах, вчиняє дії “при виконанні своїх обов'язків”.

Особливе значення для формування міжнародно-правових норм у сфері дипломатичних привілеїв та імунітетів має дипломатична практика [3; 12; 13; 14; 15]. Після прийняття Конвенції практика багатьох держав, серед яких США, Канада, Великобританія, пішла шляхом заміни службового імунітету дипломатичним на двосторонній основі. Такі угоди, як правило, передбачають поширення дипломатичних привілеїв та імунітетів у повному обсязі на адміністративно-технічний та обслуговуючий персонал. До прикладу, Великобританія надає дипломатичні привілеї та імунітети на взаємній основі адміністративно-технічному персоналу дипломатичних представництв таких країн, як Бельгія, Болгарія, Франція, Індонезія, Люксембург, Нідерланди, Польща та ін.

Саме низка проблем, пов'язаних з повноцінною реалізацією службового імунітету, як, зрештою, і невизначеність поняття “службові обов’язки” зумовили еволюцію практики держав у напрямі заміни службового імунітету дипломатичним. Практика останніх років переконливо свідчить про поступове усунення відмінностей в обсязі привілеїв та імунітетів, які держави надають дипломатичному та адміністративно-технічному персоналу, що дає підстави припустити можливість поглиблення зазначених тенденцій і, як наслідок, зникнення інституту службового імунітету в перспективі.

Недоторканність приміщень, службових і приватної резиденції, передбачає, насамперед, неприпустимість будь-яких примусових дій щодо них з боку органів влади держави перебування. Більше того, на державу перебування покладено обов’язок забезпечення належного функціонування дипломатичного представництва. Згідно з п. 2 ст. 22 Конвенції 1961 р. «на державі перебування лежить спеціальний обов’язок вживати всіх належних заходів для захисту приміщень представництва від будь-якого вторгнення або заподіяння шкоди та для запобігання будь-якому порушенню спокою представництва або образі його гідності».

Крім особистої недоторканності дипломата та недоторканності приміщень, дипломатичні імунітети передбачають також недоторканність дипломатичного кур’єра (п. 5 ст. 27 Конвенції 1961 р.), архівів і документів представництва (ст. 24 Конвенції 1961 р.), офіційної кореспонденції представництва (п. 2 ст. 27 Конвенції 1961 р.) тощо. Зосередимось на прикладі дипломатичної пошти – одному з видів зв’язку між акредитуючою державою і дипломатичними та іншими її установами за кордоном з метою забезпечення належного функціонування останніх відповідно до загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права. Дипломатична пошта, яка згідно з п. 3 ст. 27 Конвенції 1961 р. не підлягає ні розпакуванню, ні затриманню, є одним з основних засобів реалізації свободи зносин акредитуючої держави з її установами за кордоном, зокрема дипломатичними представництвами. Всі місця, що складають дипломатичну пошту, – “мішок, сумка, конверт або будь-якого виду пакет, які містять документи або предмети, призначені для офіційного користування” [2, 207], повинні мати видимі зовнішні ознаки, що вказують на їх характер і супроводжувальний документ. Вони можуть містити тільки дипломатичні документи та предмети, призначені для офіційного користування (п. 4 ст. 27 Конвенції 1961 р.).

У дипломатичній практиці більшості держав з’являється тенденція до обмеження імунітету дипломатичної пошти. Їх позиція зводиться до того, що за наявності серйозних підозр щодо використання дипломатичної пошти в злочинних цілях держава перебування має право вимагати її розпечатування, а в разі відмови – повернути її відправникові. В законодавчих актах деяких країн закріплено вимогу, щоб таке “вмістилище” було закрито і опечатано сургучевою печаткою або опломбовано (або те й інше) компетентними органами держави-відправника. Зазначимо, що в Україні це “вмістилище” прийнято іменувати “дипломатична валіза”, у практиці США – *rouch*, у деяких європейських країнах – *bag*, у Франції – *valise*. Кожна

дипломатична валіза складає місце дипломатичної пошти.

За часів розробки Конвенції 1961 р. у практиці держав дипломатична пошта майже завжди відправлялась у супроводі дипломатичних кур'єрів (професійних або так званих *ad hoc*) або командирів екіпажів цивільних повітряних суден, які у таких випадках не вважаються дипломатичними кур'єрами. Однак упродовж останніх десятиріч з'явилась тенденція ввіряти дипломатичну пошту капітанам або членам екіпажу морських або річкових суден, які у таких випадках теж не вважаються дипломатичними кур'єрами, або направляти не супроводжувану дипломатичну пошту, яка забезпечується супроводжувальним листом, звичайними каналами зв'язку. Дипломатична пошта, таким чином, має дві форми: супроводжувану та не супроводжувану. Як справедливо зауважив офіційний доповідач Комісії міжнародного права ООН з питання про статус дипломатичного кур'єра та дипломатичної пошти, не супроводжуваної дипломатичним кур'єром, А. Янков, "існують, як мінімум, п'ять суттєвих компонентів, які взаємно переплітаються і в поєднанні становлять правове поняття дипломатичної пошти:

- функція пошти;
- її зміст;
- зовнішні характеристики, які стосуються її ідентифікації як такої;
- необхідні документи, які вказують на характер пошти;
- режим, наданий їй владою держави перебування або держави транзиту згідно з міжнародним правом" [7, 16].

Змістове наповнення досліджуваного поняття, на наш погляд, найбільш вдало розкрито у такій дефініції: "дипломатична пошта – це закрите і опечатане сургучевою печаткою або опломбоване з зовнішнього боку уповноваженими органами держави місце, яке: має видимі зовнішні знаки і супроводжувальний документ, які вказують на його характер; містить офіційну кореспонденцію, документи або предмети, призначені для офіційного користування;

направляється державою (звичай, в особі її відомства закордонних справ) своїм представництвом за кордоном, останніми своєю відомству закордонних справ або одним одному, де б вони не знаходились, як у супроводі дипломатичного кур'єра, командира або члена екіпажу морського або повітряного судна, так і без супроводу, через поштові канали зв'язку; наділене спеціальним режимом на основі міжнародного договірної та звичаєвого права, а також практики держав" [1, 161–162].

Не менш важливим є імунітет засобів пересування дипломатичних представництв, передбачений п. 3 ст. 22 Конвенції 1961 р.: "Засоби пересування представництва користуються імунітетом від обшуку, ревізії, арешту і виконавчих дій". Йдеться про будь-які транспортні засоби – суходільні, повітряні та водні, які належать, орендуються або передаються для регулярного користування дипломатичним представництвом, співробітникам дипломатичного персоналу та членам їх сімей.

Номерні знаки спеціальних серій є необхідним атрибутом засобів пересування дипломатичних представництв, що підтверджують їх особливий статус, вказують на наявність у них дипломатичних імунітетів. Цифрові позначення на номерних знаках означають код відповідної держави, дипломатичному представництву якої належить транспортний засіб, а літери: CDP – глави дипломатичного представництва, DP – дипломатичного персоналу, S – адміністративно-технічного персоналу посольств і місій, власне, вказують на категорії персоналу дипломатичного представництва. Крім того, в Україні такі номерні знаки мають білий фон, в Єгипті – зелений, в Росії – червоний тощо. Відмова у видачі номерних знаків або їх вилучення органами влади держави перебування рівноцінні відмові в поширенні імунітету на засіб пересування дипломатичного представництва, суть якого полягає в тому, що транспортний засіб не підлягає обшуку, ревізії, арешту і виконавчим діям. Варто наголосити, що імунітет від обшуку, ревізії, арешту і виконавчих дій, який надається засобам

пересування дипломатичного представництва, співробітникам дипломатичного персоналу і членам їх сімей, поширюється також на засоби пересування співробітників адміністративно-технічного персоналу та членів їх сімей (п. 2 ст. 37 Конвенції 1961 р.). Комісія міжнародного права ООН мотивувала це тим, що вона розглядає функції дипломатичного представництва як органічного цілого, а не окремо оцінює роботу, що фактично виконується кожним співробітником. Чимало адміністративно-технічних співробітників виконують роботу, яка з точки зору цілей дипломатичного представництва іноді є важливішою за роботу дипломата. Беручи до уваги зазначене, Комісія міжнародного права ООН запропонувала надати адміністративно-технічному персоналу “в принципі, всі привілеї і всі імунітети, що надаються дипломатичному персоналу” [17, 27]. Зауважимо, що до прийняття Конвенції 1961 р. у міжнародному праві не існувало таких норм, а практика держав була різноманітною. Поширення імунітету на засоби пересування співробітників обслуговуючого персоналу Конвенцією 1961 р. не передбачено.

Зрештою, основні положення про імунітет дипломатичного представництва та його засобів пересування, закріплені у Конвенції 1961 р., відповідають загальноновизнаним принципам і нормам сучасного міжнародного права, не містять застережень, які могли б слугувати приводом для порушення імунітету, й за умови їх чіткого і неухильного дотримання здатні забезпечити стабільні критерії визначення меж імунітету засобів пересування дипломатичного представництва та належні умови роботи дипломатичного представництва в цілому.

Навіть не вдаючись до ретельного аналізу, не складно помітити спільну характерну рису всіх вищезазначених видів імунітету – звільнення дипломата та дипломатичного представництва від застосування до них заходів відповідальності, санкцій, примусу, котрі зазвичай передбачаються законодавством і, відповідно, є правомірними. Втім це не означає, що дипломат, наділений імунітетом, звільняється від

обов'язку поважати закони і постанови держави перебування, задля забезпечення виконання котрих встановлено такі заходи, до прикладу, дотримуватись встановлених правил дорожнього руху. Імунітет від юрисдикції не надає права особі, яка ним користується, на вчинення злочинів та інших неправомірних дій.

У Конвенції 1961 р. обов'язок особи, наділеної привілеями та імунітетами, поважати закони і постанови держави перебування закріплено чітко і недвозначно: “без шкоди для їх привілеїв та імунітетів усі особи, які користуються такими привілеями та імунітетами, зобов'язані поважати закони і постанови держави перебування (п. 1 ст. 41). Положення “Без шкоди для їх привілеїв та імунітетів” означає, що до дипломатів не можуть застосовуватись примусові заходи, передбачені законодавством держави перебування. Отже, дипломатичний імунітет передбачає не абсолютне вилучення дипломата, дипломатичного представництва, його транспортних засобів тощо з-під дії правопорядку держави перебування, а тільки зі сфери застосування заходів, які забезпечують дотримання правопорядку, – зі сфери адміністративної та судової відповідальності, застосування санкцій та інших примусових заходів, передбачених законодавством держави перебування.

За державою перебування зберігається право обмежувально застосовувати будь-яке з положень Конвенції 1961 р., включаючи статті про дипломатичні імунітети, “через обмежувальне застосування цього положення до її представництва в акредитуєчій державі” (п. 2 а) ст. 47). У такий спосіб Конвенція 1961 р. санкціонує можливість обмежувального застосування на основі принципу взаємності закріплених у ній імунітетів. При цьому варто врахувати, що мова йде про такі обмеження, котрі стосуються лише *обсягу* імунітетів, а не самого факту їх надання. Аналізована ст. 47 не дає права державі перебування взагалі не надавати передбачені Конвенцією 1961 р. імунітети. Більше того, керуючись принципом взаємності держави вправі

розширювати коло привілеїв та імунітетів, закріплених у Конвенції 1961 р. В інтересах зміцнення інституту дипломатичних привілеїв та імунітетів застосування принципу взаємності нині практикується, переважно, коли йдеться про надання більш широких, а не обмежених привілеїв та імунітетів порівняно із тими, що закріплені у Конвенції 1961 р.

Одним з полемічних є питання про зміст та практику застосування принципу свободи пересування співробітників дипломатичного представництва акредитуючої держави територією держави перебування. При цьому, як правило, віддаються переваги концепції повної свободи пересування, відповідно до якої співробітники дипломатичних представництв іноземних держав вправі “безперешкодно пересуватись по території держави перебування”, за винятком невеликої кількості постійно закритих зон.

Проте, аналіз ст. 26 Конвенції 1961 р. дає підстави констатувати неспроможність концепції повної свободи пересування співробітників дипломатичного представництва акредитуючої держави територією держави перебування. Нагадаємо, що Комісія міжнародного права ООН відхилила пропозицію про включення до проекту Конвенції 1961 р. такого формулювання: “Держава перебування повинна дозволяти... повну свободу пересування ... її територією всім членам персоналу дипломатичного представництва [19, 85]. Таким чином, не випадково у ст. 26 Конвенції 1961 р. не йдеться про “повну” свободу пересування, а свобода пересування співробітників дипломатичних представництв іноземних держав територією держави перебування забезпечується настільки, наскільки вона відповідає законам і правилам цієї держави про “зони, в’їзд до яких забороняється або регулюється з міркувань державної безпеки”. Підтвердженням цьому є і зміст коментаря Комісії міжнародного права ООН до проекту Конвенції 1961 р., в якому роз’яснюється, що “свобода пересування не повинна суперечити законам і правилам держави перебування про зони, в’їзд до

яких забороняється або регулюється з міркувань державної безпеки” [19, 87].

Як бачимо з викладеного, ст. 26 Конвенції 1961 р. в цілому не обмежує право держави перебування на встановлення зон, в’їзд до яких співробітникам дипломатичних представництв забороняється або регулюється з міркувань державної безпеки. Крім того, це можуть бути не тільки зони, в’їзд до яких забороняється або регулюється на підставі конкретних списків, що доводяться до відома дипломатичних представництв іноземних держав, а й тимчасово закриті зони. Зазначене робить міжнародно-правомірним запровадження повідомлювального порядку пересування співробітників дипломатичного представництва акредитуючої держави територією держави перебування, оскільки співробітник дипломатичного представництва, який запланував поїздку, повинен отримати офіційну інформацію від органу влади держави перебування про те, які міста і райони є закритими в той чи інший час. Запровадження і застосування такого порядку є виправданим і з огляду на інші причини. До прикладу, в Комісії міжнародного права ООН і на Віденській конференції з дипломатичних зносин та імунітету справедливо відзначалось, що окремі ділянки території держави перебування можуть бути вразливими з точки зору необхідності забезпечення державної безпеки залежно від того, в який спосіб ведеться за ними спостереження. Відтак, цілком виправдано, якщо держава перебування наряду зі встановленням, скажімо, вимоги отримання співробітниками дипломатичних представництв “спеціальних дозволів для деяких поїздок” [19, 86] запроваджуватиме і певні обмеження щодо пересування деякими маршрутами і видами транспорту. Водночас надання державі перебування широких прав щодо регламентації порядку пересування співробітників дипломатичних представництв іноземних держав її територією не означає, що вона нічим не обмежена у своєму праві, адже, насамперед, даний порядок не повинен створювати штучні перешкоди для здійснення дипломатичними представництвами офіційних функцій, інак-

ше може постати питання про міжнародну відповідальність держави перебування.

Особливе місце серед джерел дипломатичного права займають двосторонні міжнародні договори, що є результатом розвитку дипломатичних відносин між державами, які прагнуть зміцнити і стабілізувати взаємовідносини укладенням взаємоприйнятних договорів, котрі, з іншого боку, збагачують зміст дипломатичного права і забезпечують досягнення більшої збалансованості інтересів акредитуючої держави і держави перебування, зокрема з питань регулювання дипломатичних привілеїв та імунітетів, боротьби зі зловживаннями ними.

Підсумовуючи, підкреслимо, що за останні півстоліття дипломатичне право зазнало кардинальних змін та перетворень. Конвенція 1961 р. має велике значення для розвитку сучасного дипломатичного

права, вона помітно зміцнила інститут дипломатичних привілеїв та імунітетів, а кодифікація останніх прислуговується консолідації міжнародного правопорядку і забезпеченню правової основи відносин між державами, на якій повинна базуватися їх співпраця. Чітка регламентація норм інституту привілеїв та імунітетів покликана запобігати конфліктним ситуаціям у відносинах між державами, сприяти взаєморозумінню, активній і плідній співпраці між ними, а також зміцненню міжнародного правопорядку в цілому. Втім сучасний динамічний розвиток міжнародних відносин переконливо свідчить, що наявності комплексу міжнародно-правових норм у сфері дипломатичних імунітетів нині замало, особливого значення набуває необхідність удосконалення міжнародно-правової бази в напрямі забезпечення її послідовного і неухильного дотримання усіма державами.

Список літератури:

1. **Барулин П.Г.** Статус дипломатической почты и дипломатического курьера / П.Г. Барулин // Советский ежегодник международного права, 1983. – М.: Наука, 1984.
2. **Блищенко И.П., Дурденевский В.Н.** Дипломатическое и консульское право / И.П. Блищенко, В.Н. Дурденевский. – М.: Изд-во ИМО, 1962.
3. **Буриан А.Д.** Введение в дипломатическую практику / А.Д. Буриан. – М.: Изд-во Агс, 2001.
4. Действующее международное право: в 3-х томах / составители Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. – Т. 1. – М.: Изд-во МНИМП, 1999.
5. Действующее международное право : в 3-х томах / составители Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. – Т. 3. – М.: Изд-во МНИМП, 1999.
6. **Демин Ю.Г.** О проблеме служебного иммунитета в международном праве / Ю.Г. Демин // Советский ежегодник международного права, 1988. – М.: Наука, 1989.
7. Док. ООН А/СN. 4/347 Add. 2
8. **Левин Д.Б.** Дипломатический иммунитет / Д.Б. Левин. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1949.
9. **Мартенс Ф.Ф.** Собрание трактатов и конвенцій, заключенныхъ Россіей съ иностранными державами / Ф.Ф. Мартенс. – Т. III (1808–1815). – СПб, 1876.
10. **Музыка А.** Питання удосконалення правового статусу дипломатичних представництв у науці міжнародного права / А. Музыка // Право України. – 2006. – № 12.
11. Правознавство: словник термінів / за ред. В.Г. Гончаренка. – К.: Юрисконсульт, КНТ. – 2007.
12. **Сандровский К.К.** Право внешних сношений / К.К. Сандровский. – К.: Вища школа, 1986.
13. **Сагоу Э.** Руководство по дипломатической практике / Э. Сагоу. – М.: ИМО, 1961.
14. **Соловьев Э.Я.** Основы дипломатического права / Э.Я. Соловьев. – М.: Ось-89, 2005.
15. **Barker J.C.** The Abuse of Diplomatic Privileges and Immunities / J.C. Barker. – Dartmouth, 1998.

16. **Hardy M.** Modern Diplomatic Law / M. Hardy/ – Manchester University, 1998.

17. International Law Commission. Report to the General Assembly covering the work of its tenth Session, 28 Apr. – 4 July 1958 // Yearbook of the International Law Commission. – N. Y., 1958. – Vol. 2.

18. **Sen B.** A diplomats handbook of international law and practice / B. Sen. – The Hague, 1979.

19. Yearbook of the International Law Commission. – N.Y., 1957. – Vol. 1.

РЕЗЮМЕ

В статье проанализирована новейшая практика государств и современные тенденции развития применения дипломатического иммунитета, его отличия от служебного иммунитета.

SUMMARY

In the article the author analyzes the practice of the states and modern development tendencies of diplomatic immunity apply and its differ from service immunity.

*Рекомендовано кафедрою прав людини,
міжнародного та європейського права*

Подано 12.12.08